

Żaneta Budniaczyńska

DOWODY W POSTĘPOWANIU O STWIERDZENIE NIEWAŻNOŚCI MAŁŻEŃSTWA I W POSTĘPOWANIU O ROZWÓD

Wśród tematyki dotyczącej spraw rodzinnych, dominującą niewątpliwie są procesy o stwierdzenie nieważności małżeństwa oraz rozwiązanie małżeństwa poprzez rozwód. Wynika to z faktu, iż z małżeństwem nieodzownie związane są silne ludzkie emocje w sferze duchowej, emocjonalnej, fizycznej i gospodarczej. Kluczowym aspektem w tych postępowaniach są dowody, jakie strony powołują na poparcie swoich twierdzeń. Mogą przyjmować one różnorodną formę, zarówno osobową, jak i nieosobową, materialną i niematerialną, a także wpływać na stwierdzenie nieważności małżeństwa, czy też orzeczenie rozwodu.

Podstawowym celem niniejszego opracowania jest próba porównania dwóch systemów prawnych, poprzez wskazanie nie tylko ich wyjątkowości i odmienności, ale także podobieństw.

1. PODSTAWA PRAWNA

Ustawodawca w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r.¹ zawarł zarówno prawo materialne małżeńskie, jak i procesowe. Przepisy procesowe znajdują się w księdze VII w kan. 1671-1691.

MGR LIC. ŻANETA BUDNIACZYŃSKA – doktorant, Katedra Prawa Kanonicznego, Wydział Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; adres do korespondencji: ul. Rybaki 7/15, 61-883 Poznań; e-mail: zkasiorek@vp.pl

¹ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.2983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład

Dlatego też w dalszej kolejności, na podstawie kan. 1691, zastosowanie znajdują, „(...) jeśli nie sprzeciwia się temu natura rzeczy, kanony o procesie w ogólności i zwyczajnym procesie spornym, z zachowaniem norm specjalnych co do spraw o stanie osób i spraw odnoszących się do dobra publicznego”, tj. kan. 1400-1500 oraz kan. 1501-1655 KPK/83.

Ważnym aktem normatywnym w procesach małżeńskich, stanowiącym praktyczny procesowy dokument Stolicy Apostolskiej jest instrukcja *Dignitas connubii*². Instrukcja nie stanowi regulacji o randze kodeksu, ale jest swego rodzaju *vademecum*, które nie tylko zawiera normy obowiązujące w materii procesów małżeńskich, ale i niezbędne do poprawnej aplikacji norm kodeksowych [Rozkrut 2007, 7-8]. Przepisy prawa małżeńskiego materialnego zostały uregulowane w kan. 1055-1165 KPK/83.

Do podstawowych aktów normatywnym w polskim porządku prawnym, mających znaczenie w przedmiocie orzekania w sprawach o rozwiązanie małżeństwa poprzez rozwód należy zaliczyć Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej³, kodeks postępowania cywilnego⁴ i kodeks rodzinny i opiekuńczy⁵.

Konstytucja RP „jest najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej” (art. 8 ust. 1). „Przepisy Konstytucji stosuje się bezpośrednio, chyba że Konstytucja stanowi inaczej” (art. 8 ust. 2). Akt ten, będący aktem najwyższej rangi, należy uwzględnić jako źródło orzekania w sprawach o rozwód, ponieważ regulacje zawarte w aktach niższej rangi, a więc w ustawach, ratyfikowanych umowach międzynarodowych, rozporządzeniach oraz aktach prawa miejscowego muszą być z nim zgodne. Ponadto, Konstytucja RP reguluje podstawowe zasady ustrojowe, prawa i wolności człowieka i obywatela.

Ustawodawca w k.p.c. reguluje postępowanie o rozwiązanie małżeństwa poprzez rozwód w art. 436-446 oraz w art. 425-452. Należy podkreślić, iż regulacje te nie są wyczerpujące, dlatego – zgodnie z art. 13 § 2

polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984 [dalej cyt.: KPK/83].

² Pontificium Consilium de Legum Textibus, *Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis et interdioecesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii Dignitas connubii* (25.01.2005), „*Communicationes*” 37 (2005), s. 11-92.

³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm. [dalej cyt.: Konstytucja RP].

⁴ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. *Kodeks postępowania cywilnego*, Dz. U. z 2016 r., poz. 1822 z późn. zm. [dalej cyt.: k.p.c.].

⁵ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, Dz. U. z 2017 r., poz. 682.

k.p.c. – „przepisy o procesie stosuje się odpowiednio do innych rodzajów postępowań unormowanych w niniejszym kodeksie, chyba że przepisy szczególne stanowią inaczej”. Są to przepisy uregulowane w księdze pierwszej zatytułowanej „Proces” (art. 15-424).

W tym miejscu należy wyjaśnić, co w ustawodawstwie polskim oznacza „odpowiednie” stosowanie przepisów. Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 9 grudnia 1975 r.⁶ stwierdził: „*odpowiednie* stosowanie przepisów oznacza, że niektóre z nich znajdują zastosowanie wprost, bez żadnych modyfikacji i zabiegów adaptacyjnych, inne tylko pośrednio, a więc z uwzględnieniem konstrukcji, istoty i odrębności postępowania, w którym znajdują zastosowanie, a jeszcze inne nie będą mogły być wykorzystane w żadnym zakresie”. Odesłanie do „odpowiedniego” stosowania danego przepisu „(...) daje sędziemu szeroki margines decyzyjny co do tego, jakie postępowanie lub w jakiej zmodyfikowanej postaci należy uzupełniająco stosować” [Radwański 1994, 46].

Aktem regulującym prawo materialne w zakresie spraw małżeńskich i rozvodu jest Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Ustawodawca w art. 56-61, poza przesłankami koniecznymi do orzeczenia rozvodu, reguluje sprawy związane z rozwodem, m.in. powrót do nazwiska czy obowiązki alimentacyjne pomiędzy rozwiedzionym małżonkami.

2. CEL POSTĘPOWANIA O STWIERDZENIE NIEWAŻNOŚCI MAŁŻEŃSTWA I POSTĘPOWANIA O ROZWÓD

Przez „sprawy o nieważność małżeństwa” należy rozumieć rozstrzygnięcie przez właściwy sąd kościelny sporu, czy małżeństwo zawarte zostało nieważnie i takim pozostaje na gruncie prawa kanonicznego [Pawluk 2009, 312]. Proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa ma na celu udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy małżeństwo jest nieważne i z jakiego tytułu. Tytuł, na jakim stwierdza się nieważność małżeństwa, musi być zgodny z prawem. Proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa ma na celu jak najbardziej obiektywne wyjaśnienie sytuacji małżeńskiej, dać gwarancję pełnego rozpatrzenia sprawy oraz chronić uprawnienia stron procesu [Sobczak 2010, 17].

⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 grudnia 1975 r., sygn. akt I CO 9/75, OSNCP 1976, nr 10, poz. 219.

„Rozwód to ustanie małżeństwa na skutek rozwiązania go przez sąd na wniosek, który może zgłosić każde z małżonków, jeśli nastąpił trwały i zupełny rozkład pożycia (...)” [Jezioro 2004, 687]. Celem tego postępowania jest rozwiązanie związków faktycznie martwych, w których brak jest wspólnego pożycia, wierności, wzajemnej pomocy oraz współdziałania dla dobra rodziny. Rozwód jest złem koniecznym, wprowadzonym w interesie społecznym w celu zapobieżenia innemu, być może większemu złu społecznemu, jakim jest utrzymanie formalnego węzła małżeńskiego, gdy zanika wspólnota małżeństwa, gdy małżeństwo faktycznie nie istnieje i nie ma szans na jego dalsze, harmonijne funkcjonowanie⁷.

Doktryna rozróżnia przesłanki pozytywne i negatywne do orzeczenia rozwodu. Przesłankami pozytywnymi są zupełny i trwały rozkład pożycia, na płaszczyźnie duchowej, fizycznej i gospodarczej. Rozwód natomiast nie jest dopuszczalny, jeśli na skutek orzeczenia miałyby ucierpieć dobro wspólnych, małoletnich dzieci lub z innych względów orzeczenie takie byłoby sprzeczne z zasadami współżycia społecznego oraz jeśli orzeczenia rozwodu żąda małżonek wyłącznie winny rozkładu pożycia, a drugi małżonek nie wyraża na rozwód zgody, przy czym odmowa zgody nie jest sprzeczna z zasadami współżycia społecznego (przesłanki negatywne) [Ignaczewski 2010, 32].

Z przedstawionych powyżej rozważań wynika, że postępowanie o stwierdzenie nieważności małżeństwa ma na celu stwierdzenie, czy małżeństwo zostało ważnie zawarte i ewentualnie, z jakich tytułów małżeństwem ważnym nie jest. W prawie polskim następuje rozwiązanie – z przesłanek określonych w prawie materialnym – ważnie zawartego małżeństwa.

3. POJĘCIE DOWODU

Termin „dowód” (*probatio*) w języku prawniczym jest terminem wieloznacznym i może oznaczać: środek dowodowy służący do wykazania prawdziwości istotnych okoliczności sprawy; dowodzenie, czyli argumenty zdolne do przekonania sędziego o prawdziwości okoliczności spornych lub wątpliwych; materiał dowodowy zebrany przez sędziego w procesie, który stanowi podstawę rozstrzygnięcia sprawy; wynik dowodowy, czyli moralne

⁷ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 26 kwietnia 1952 r., sygn. akt C 798/51, OSN 1952, nr 1, poz. 1.

przekonanie sędziego o prawdziwości lub nieprawdziwości twierdzeń stron procesowych [Sztymiler 2007, 172].

Mówiąc o dowodzie na gruncie prawa kanonicznego najczęściej mamy na myśli dowodzenie, które polega na przedłożeniu sędziemu w odpowiedniej formie szeregu argumentów, które mają wytworzyć u niego wewnętrzne przekonanie o prawdziwości badanych przez niego okoliczności spornych lub wątpliwych. Nauka prawa kanonicznego wyróżnia dwa zasadnicze podziały środków dowodowych: bezpośrednie i pośrednie oraz osobowe i rzeczowe.

Bezpośredni środek dowodowy (*probatio directa, proprie dicta*) to taki, za pomocą którego sędzia ma możliwość bezpośrednio stwierdzić prawdziwość jakiegoś twierdzenia lub faktu. Pośredni środek dowodowy (*probatio indirecta seu praesumptio*) natomiast to taki, za pomocą którego sędzia wnioskuje o prawdziwość jakiegoś twierdzenia czy faktu. Źródłem osobowego środka dowodowego jest osoba (zeznania świadków, biegłych, przyznanie stron). Jeśli natomiast źródłem środka dowodowego są wszelkiego rodzaju przedmioty, nosi on nazwę środka rzeczowego.

Inny podział środków dowodowych to podział na: pełne i niepełne, pierwotne i pochodne, pojedyncze i złożone oraz główne i przeciwne [Pawluk 1971, 251]. „Dowód procesowy w znaczeniu właściwym to wynik pozytywny dowodzenia, czyli moralne przekonanie sędziego co do prawdziwości strony procesowej, oparte na przedłożonych argumentach, prawidłowym kojarzeniu zjawisk, logicznym rozumowaniu i doświadczeniu” [Pawluk 1971, 251].

Na gruncie polskiego prawa pojęcie dowodu pojmowane jest w różny sposób. Może oznaczać: przebieg rozumowania, które prowadzi do osądu, zwrot językowy, postępowanie dowodowe, ostateczny wynik przebiegu procesu myślowego, źródło dowodowe, środek dowodowy, zmysłową percepcję środka dowodowego [Błaszczak 2010, 9].

Nauka prawa przeprowadza podział dowodów ze względu na kryteria: źródło dowodowe (osobowe, rzeczowe), regulacji w ustawie procesowej (uregulowane w ustawie procesowej, dowody pozaustawowe), zetknięcie się z danym faktem lub stanem rzeczy (bezpośrednie i pośrednie, pierwotne, tj. oryginalne i pochodne), treść środka (pojęciowe i zmysłowe), formę (ustne, pisemne), ze względu na podmiot (wskazane przez strony i dopuszczone z urzędu), charakter tezy dowodowej (pozytywne, negatywne) [Błaszczak 2010, 23-26].

W pojęciu procesowym dowód oznacza „przebieg rozumowania, które prowadzi do przeświadczenia o stanie rzeczy, postępowanie dowodowe, środek dowodowy, źródło dowodowe lub fakt dowodowy. Jest to proces myślowy, którego celem jest wskazanie prawdziwości lub nieprawdziwości określonych twierdzeń. Przez dowód w ścisłym znaczeniu rozumie się środek dowodowy, tj. ten środek, który umożliwia przekonanie się o istnieniu lub nieistnieniu faktów, a tym samym o prawdziwości bądź nieprawdziwości twierdzeń o tych faktach” [Ereciński 2012a, 1073].

3.1. Przesłuchanie stron

„Nauka prawa kanonicznego wyróżnia trojakiemu rodzaju oświadczenia stron, tj. zwykle zeznania sądowe, przyznanie sądowe, przyznanie pozasądowe” [Sztymiler 2007, 181].

Zwykle zeznania sądowe to „oświadczenia każdej ze stron mające na celu ustalenie bezsporności faktów” [Sobczak 2010, 103]. W sprawach, które dotyczą dobra publicznego (a taką jest sprawa o stwierdzenie nieważności małżeństwa), sędzia powinien zażądać od stron złożenia przysięgi, że będą zeznawać prawdę (kan. 1532). W przypadku odmowy złożenia takiej przysięgi, fakt ten powinien zostać odnotowany w aktach. Przesłuchanie musi odbywać się zgodnie z przepisami prawem przewidzianymi. Stronę ma prawo przesłuchać sędzia lub sędzia wyznaczony (jeśli strona odmawia stawienia się w sądzie). Przy przesłuchaniu stron mogą być obecni: obrońca wężła, rzecznik sprawiedliwości i obrońcy (kan. 1678). Same strony nie mogą brać udziału wzajemnie przy swoich przesłuchaniach. Przedmiotem przesłuchania jest wszystko to, co może przyczynić się do wyjaśnienia sprawy. Strony, promotor sprawiedliwości i obrońca wężła mogą w tym celu przedłożyć sędziemu zestaw pytań, które chcieliby zadać. Pytana strona ma obowiązek wypowiedzania się zgodnie z prawdą (kan. 1531).

Od zwykłego zeznania sądowego należy odróżnić przyznanie sądowe. Przyznanie sądowe stanowi stwierdzenie jakiegoś faktu na piśmie lub ustnie przeciwko sobie przez którąkolwiek ze stron, złożone wobec sędziego. Może ono być dokonane spontanicznie lub w odpowiedzi na pytanie zadane przez sędziego (kan. 1535). Przyznaniem pozasądowym jest natomiast przyznanie się, które nie spełnia wszystkich elementów przyznania sądowego. Ocena wartości dowodowych złożonych zeznań każdorazowo należy do sędziego.

Dowód z przesłuchania stron w procesie o rozwód jest obligatoryjny (kan. 432 k.p.c.). W praktyce sądowej dowód ten ma ogromne znaczenie, gdyż stanowi główne źródło informacji o problemach małżeńskich i przyczynach rozkładu pożycia. Dowód ten powinien być przeprowadzony ze szczególną wnikliwością sądu. Dlatego też ograniczenie dowodu do przesłuchania tylko jednej strony, w przypadku, gdy możliwe było przesłuchanie obu, stanowi naruszenie zasady czynnego uczestnictwa stron w procesie. Jeśli z przyczyn obiektywnych istnieje możliwość przesłuchania wyłącznie jednej strony, sąd ma obowiązek zapoznać się z jej stanowiskiem. Gdyby druga strona nie stawiała się na rozprawie, sąd może zaniechać jej słuchania dopiero po ustaleniu przyczyny jej niestawiennictwa [Ereciński 2012b, 599].

Przesłuchanie stron, jako środek dowodowy, przeprowadzane jest zawsze w ostatniej kolejności, ale jeśli pozwany uznaje żądanie pozwu, a więc zgadza się na rozwód, a małżonkowie nie mają wspólnych małoletnich dzieci, sąd może ograniczyć postępowanie dowodowe do przesłuchania stron (art. 442 k.p.c.). Jeśli po przesłuchaniu stron, w uznaniu sądu, stan sprawy nie został dostatecznie wyjaśniony, sąd przeprowadza inne dowody i w zasadzie winien powtórzyć po ich przeprowadzeniu dowód ze słuchania stron [Ereciński 2012b, 599]. Podkreślić należy, iż z zasady przesłuchanie stron odbywa się na sali sądowej, strony są obecne i mają prawo zadawać sobie wzajemnie pytania. Pytania stronom poza sądem mają prawo zadawać także pełnomocnicy stron, jeśli reprezentują oni strony w procesie. Sąd przesłuchuje strony bez odbierania przyrzeczenia. Jeśli jednak to przesłuchanie nie naświetli dostatecznie faktów, sąd może przesłuchać (według swojego wyboru) jedną ze stron ponownie, ale po uprzednim odebraniu od niej przyrzeczenia (art. 303 k.p.c.). Przed przystąpieniem do przesłuchania, sąd poucza strony o obowiązku zeznawania prawdy oraz o odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych zeznań⁸.

⁸ „Przed przystąpieniem do przesłuchania sąd uprzedza strony, że obowiązane są zeznawać prawdę i że stosownie do okoliczności mogą być przesłuchane ponownie po odebraniu od nich przyrzeczenia. Przed odebraniem przyrzeczenia sąd uprzedza stronę o odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań. Poza tym do przesłuchania stron i składania przyrzeczenia stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące świadków, z wyjątkiem przepisów o środkach przymusowych” (art. 304 k.p.c.).

3.2. Dowód z dokumentów

Dokumentem w prawie kanonicznym procesowym jest przedmiot, najczęściej papier, który jest wyrazem czyichś myśli, oświadczeń lub wydażeń. Nośnikiem, poza papierem, może być jakikolwiek materiał, na którym można oświadczenia utrwalić, np. drewno, papirus, metal i inne. Dokumentem w szerszym znaczeniu są również inne nośniki informacji, jak filmy, fotografie, plany, rysunki i inne materiały, które zawierają czyjeś myśli czy oświadczenia [Sztymiler 2007, 190-91].

Prawo kanoniczne rozróżnia dokumenty publiczne i prywatne. Dokumentami publicznymi są dokumenty sporządzone przez osoby urzędowe, w związku z wykonywaniem przez nie zadań w Kościele lub w innych instytucjach, z zachowaniem przepisów prawem przewidzianych i uznanych przez prawo miejscowe. Dokumentami urzędowymi są nie tylko oryginały, ale uwierzytelnione odpisy [Sztymiler 2007, 192]. W prawie kanonicznym dokumentami publicznymi są te, które za takie uznane zostały na gruncie prawa polskiego. Pozostałe dokumenty są dokumentami prywatnymi. Dokumenty urzędowe, sporządzone zarówno przez organy kościelne, jak i państwowe mają moc dowodową i uznaje się, iż zasadniczo stwierdzają to, co jest w nich zawarte [Sztymiler 2007, 194].

Moc dowodowa dokumentów prywatnych jest słabsza od dokumentów urzędowych, jednakże mogą one mieć znaczenie dla wyjaśnienia okoliczności sprawy, stąd ocena ich znaczenia w procesie należy do sędziego [Sztymiler 2007, 195].

W przypadku, kiedy dokumenty są wytarte, poprawione lub zawierają korekty czy zapiski, sędzia samodzielnie ocenia ich wartość i przydatność procesową (kan. 1543). Ustawodawca w KPK/83 nie uznaje mocy dowodowej dokumentów, które nie są oryginalne lub przynajmniej uwierzytelnione. Dokumenty mające stanowić dowód w sprawie muszą być złożone w kancelarii trybunału, tak aby mogły być zbadane zarówno przez sędziego, jak i stronę przeciwną (kan. 1544). Sędzia może nakazać stronom złożenie dokumentu, który został sporządzony w interesie obu stron. W przypadku nieuzasadnionej odmowy przedłożenia takiego dokumentu, sędzia może potraktować taki czyn jako odmowę złożenia zeznania. Strona może odmówić złożenia dokumentu, jeśli jego treść spowodowałaby dla niej niepowetowaną szkodę lub sprowadziłaby na nią niebezpieczeństwo (kan. 1545-1546).

Dokumentem w nauce i praktyce polskiego prawa jest utrwalone wyłącznie w formie pisemnej (niezależnie od materiału, na którym zostało sporządzone), uzewnętrznienie wszelkiego rodzaju spostrzeżeń, myśli, oświadczeń ludzkich, nadające się do wielokrotnego wykorzystania (dokument *sensu stricto*) [Demendecki 2012].

Ustawodawca polski wprowadza podział na dokumenty urzędowe i prywatne. Kryterium tego podziału stanowi wystawca dokumentu oraz zakres jego mocy dowodowej.

Zgodnie z art. 244 k.p.c. „dokumenty urzędowe, sporządzone w przepisanej formie przez powołane do tego organy władzy publicznej i inne organy państwowe w zakresie ich działania, stanowią dowód tego, co zostało w nich urzędowo zaświadczone”. Dokumentami urzędowymi są również „dokumenty sporządzone przez organizacje zawodowe, samorządowe, spółdzielcze i inne organizacje pozarządowe w zakresie zleconych im przez ustawę spraw z dziedziny administracji publicznej”. Dokumenty, aby uznać je za urzędowe, powinny pochodzić od podmiotów prawa publicznego.

Dokumentem prywatnym jest każdy dokument, który nie jest dokumentem urzędowym. Zgodnie z art. 245 k.p.c. „dokument prywatny stanowi dowód tego, że osoba, która go podpisała, złożyła oświadczenie zawarte w dokumencie”. Dokument prywatny stanowi pełnoprawny środek dowodowy, który sąd orzekający może uznać za podstawę swoich ustaleń faktycznych, a co za tym idzie, również wyrokowania. Moc dowodowa dokumentu prywatnego jest jednak mniejsza aniżeli moc dowodowa dokumentu urzędowego, ponieważ dokumenty te nie korzystają z podstawowego w tym zakresie domniemania, że ich treść jest zgodna ze stanem rzeczywistym (domniemania zgodności z prawdą). W razie sprzeczności pomiędzy treścią dokumentu prywatnego a treścią dokumentu urzędowego, należy przyznać wiarygodność dokumentowi urzędowemu, chyba że domniemanie zgodności jego treści z prawdziwym stanem rzeczy zostanie podważone. Dokumenty prywatne, podobnie jak dokumenty urzędowe korzystają z domniemania autentyczności (inaczej prawdziwości), tj. domniemania, że dokument pochodzi od jego wystawcy, a zatem jest autentyczny. Nie jest więc podrobiony lub przerobiony. Domniemanie to można obalić. Dokumenty prywatne korzystają jeszcze z drugiego domniemania prawnego, tj. domniemania, że oświadczenie zawarte w dokumencie pochodzi od osoby, która ten dokument podpisała.

Sąd może zażądać, pod rygorem nałożenia grzywny, aby dokument znajdujący się w posiadaniu osoby trzeciej został przez nią w sądzie złożony (art. 251 k.p.c.). Aby podważyć prawdziwość dokumentu urzędowego czy prywatnego, nie wystarczy samo podniesienie zarzutu braku autentyczności. Fakt ten musi zostać udowodniony. „Strona, która zaprzecza prawdziwości dokumentu urzędowego albo twierdzi, że zawarte w nim oświadczenia organu, od którego dokument ten pochodzi, są niezgodne z prawdą, powinna okoliczności te udowodnić” (art. 252 k.p.c.). „Jeżeli strona zaprzecza prawdziwości dokumentu prywatnego albo twierdzi, że zawarte w nim oświadczenie osoby, która je podpisała, od niej nie pochodzi, obowiązana jest okoliczności te udowodnić. Jeżeli jednak spór dotyczy dokumentu prywatnego pochodzącego od innej osoby niż strona zaprzeczająca, prawdziwość dokumentu powinna udowodnić strona, która chce z niego skorzystać” (art. 253 k.p.c.).

Jeśli dokument jest naruszony, zawiera przekreślenia, podskrobania lub inne uszkodzenia, do sądu należy uznanie, czy dokument taki zostanie wykorzystany jako dowód w sprawie (art. 257 k.p.c.).

3.3. Świadkowie

O świadkach, zgodnie z teorią prawa kanonicznego, można mówić w znaczeniu potocznym i procesowym. Świadkiem w znaczeniu potocznym „jest osoba obecna przy sporządzeniu jakiegoś aktu prawnego lub przy jakimś innym wydarzeniu i mogąca udzielić informacji na temat owego zdarzenia” [Szychmiller 2007, 198]. Świadkiem w znaczeniu procesowym, tj. ścisłym, „(...) jest osoba nie będąca stroną sporu, mogąca dostarczyć sędziemu obiektywnych informacji o faktach lub okolicznościach mogących mieć wpływ na rozstrzygnięcie sprawy” [Szychmiller 2007, 198-99].

Ustawodawca w KPK/83 określa w pierwszej kolejności, kto może być świadkiem. Z zasady świadkiem może być każdy, chyba że prawo wyraźnie wyklucza taką możliwość. Może to być wykluczenie zupełne lub częściowe (kan. 1549). Za niezdolnych w ogóle do bycia świadkami według KPK/83 należy uznać: małoletnich poniżej czternastego roku życia; upośledzonych umysłowo (przy czym osoby mogą być przesłuchane na mocy dekretu sędziego, jeśli uzna on to za konieczne); strony i występujący w ich imieniu; sędziego i jego asystentów; adwokatów i innych, którzy pomagają lub pomagali stronom w sprawie; kapłanów, w odniesieniu do wszystkich okoliczności, o jakich dowiedzieli się przy sakramencie spowiedzi (kan. 1550).

Kolejną kwestią, którą należy wziąć pod uwagę są unormowania, na podstawie których, świadkowie mogą zeznawać w sprawie. W pewnych okolicznościach mogą oni skorzystać z prawa do odmowy udzielenia odpowiedzi na poszczególne pytania. „Do takich osób należą: duchowni, w odniesieniu do tego, co im przekazano z racji sprawowania świętej posługi; urzędnicy państwowi, lekarze, położne, adwokaci, notariusze i inni zobowiązani do zachowania tajemnicy urzędowej (także z racji udzielania porady, w zakresie objętych tą tajemnicą); osoby, które na skutek swojego zeznania obawiają się dla siebie lub współmałżonka, albo dla bliskich krewnych lub powinowatych, niebezpieczeństwa, poważnej szkody, innego zła lub zniesławienia” [Sobczak 2010, 109-10].

Wezwanie świadka dokonuje sędziega dekretem o powołaniu świadka (kan. 1556). Świadek wezwany powinien stawić się w sądzie, a w razie niemożności stawiennictwa, usprawiedliwić swoją nieobecność (kan. 1557). Świadek powinien zeznawać prawdę. Nadto osoby zeznające jako świadkowie zobowiązane są złożyć przysięgę prawdomówności, a w przypadku odmowy jej złożenia powinny złożyć obietnicę zeznawania prawdy (kan. 1562). Miejszem składania zeznań jest siedziba sądu, jednakże jeśli napotyka to trudne do przewyciężenia trudności, świadkowie mogą być przesłuchani, przez sędzię delegowanego w innym miejscu, najczęściej będzie to proboszcz parafii w której zamieszkuje świadek (kan. 1558). Przesłuchanie świadków dokonywane jest przez sędzię, delegata lub audytora, w obecności notariusza. Przy przesłuchaniu mogą być obecni adwokaci lub pełnomocnicy stron, chyba że sędzię uzna, iż ich obecność może naruszyć tajemnicę (kan. 1559 i 1678). Wykluczona jest natomiast obecność stron.

Jednym z najczęściej powoływanych dowodów w polskim sądzie, nie tylko w sprawach o rozwód, jest dowód z zeznań świadków. Strona, która wskazuje taki dowód na poparcie swoich twierdzeń, obowiązana jest dokładnie oznaczyć fakty, na okoliczność których mają oni zeznawać. Strona ma obowiązek wskazać adres świadka, tak, aby sąd mógł go wezwać na rozprawę (art. 258 k.p.c.). W procesie o rozwód świadkami nie mogą być: osoby niezdolne do postrzegania lub komunikowania swych spostrzeżeń; wojskowi i urzędnicy niezwolnieni od zachowania tajemnicy informacji niejawnych o klauzuli „zastrzeżone” lub „poufne”, jeśli ich zeznania miałyby być połączone z jej naruszeniem; przedstawiciele ustawowi stron oraz osoby, które mogą być przesłuchane w charakterze strony jako organy osoby prawnej lub innej organizacji mającej zdolność sądową; współuczestnicy

jednolici; mediator (art. 259 k.p.c.); małoletni, którzy nie ukończyli lat trzynastu; zstępni stron, którzy nie ukończyli lat siedemnastu (art. 430 k.p.c.).

Od niemożności bycia świadkiem w procesie należy odróżnić prawo do odmowy zeznań. Polega ono na tym, że osoba, o ile musi się stawić na wezwanie sądu, o tyle może, powołując się na odpowiednie przepisy, odmówić zeznań. Do tej kategorii osób należą: wstępni stron; zstępni stron; rodzeństwo stron; powinowaci stron w tej samej linii lub stopniu; osoby pozostające ze stronami w stosunku przysposobienia. Nadto świadek może odmówić odpowiedzi na zadane mu pytania, jeśli zeznania mogłyby narazić go lub jego bliskich na odpowiedzialność karną, hańbę lub dotkliwą i bezpośrednią szkodę majątkową albo jeżeli jego zeznanie miałoby być połączone z pogwałceniem istotnej tajemnicy zawodowej. Odmówić zeznań może duchowny co do faktów powierzonych mu na spowiedzi (art. 261 k.p.c.).

Przed przesłuchaniem, sąd uprzedza świadka o prawie do odmowy zeznań i odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych zeznań. Przesłuchanie rozpoczyna się od zadania świadkowi pytań dotyczących jego osoby oraz stosunku do stron. Jeżeli świadek ma składać zeznania, przewodniczący odbiera od niego przyrzeczenie, po pouczeniu go o znaczeniu tego aktu (art. 266 k.p.c.). Zeznania składane są ustnie. Sędziowie i strony mogą świadkowi zadawać pytania w zakresie okoliczności, na jakie został on powołany (art. 271 k.p.c.). Zeznania świadka spisywane są pod kierunkiem przewodniczącego do protokołu (art. 273 k.p.c.).

Za nieusprawiedliwione niestawiennictwo na rozprawie, sąd może nałożyć na świadka grzywnę, a nawet zarządzić jego doprowadzenie (art. 274 k.p.c.). Za bezpodstawną odmowę zeznań sąd, poza grzywną, może orzec wobec świadka areszt (art. 276 k.p.c.).

3.4. Opinie biegłych

Ekspertem lub biegłym na gruncie prawa kanonicznego „(...) jest rzeczoznawca (zwany też specjalistą), posiadający fachowe kwalifikacje nabyte przez specjalistyczne studia lub wieloletnie doświadczenie (jeszcze lepiej, gdy kwalifikacje wynikają z obydwu wymienionych źródeł), który z polecenia sędziego wydaje dla potrzeb sądowych opinię dotyczącą ustalenia jakiegoś istotnego dla procesu, a wątpliwego, faktu lub poznania prawdziwej natury jakiejś rzeczy” [Sztuchmiller 2007, 229].

Nominacja biegłych należy do sędziego. Może on ich wyznaczyć sam, ale może to również uczynić na wniosek stron lub po ich wysłuchaniu. Może również dopuścić opinie sporządzone już przez innych biegłych. Same strony mogą wskazać biegłych, jednakże muszą oni być zatwierdzeni przez sąd (kan. 1575; 1577). Sędzia, uwzględniając wniosek stron albo obrońcy węgła, powinien określić w dekrete zakres, jaki ma dotyczyć opinia. Sędzia, po wysłuchaniu zdania biegłego, winien wyznaczyć mu odpowiedni czas, w którym opinia ta ma być sporządzona oraz jeśli to konieczne, przekazać akta sprawy (kan. 1577). Biegły może zostać wezwany przez sędziego, aby udzielił dalszych wyjaśnień (kan. 1578). „W swojej opinii biegły winien odpowiedzieć na pytania zadane przez sędziego, według swojej techniki i wiedzy oraz unikać własnych osądów, które przekraczają granice jego kompetencji i należą do prerogatyw” [Sobczak 2010, 122].

Polski ustawodawca w art. 278 k.p.c. wskazuje, iż w „wypadkach wymagających wiadomości specjalnych sąd po wysłuchaniu wniosków stron co do liczby biegłych i ich wyboru może wezwać jednego lub kilku biegłych w celu zasięgnięcia ich opinii”. Sąd określa również, czy opinia ma być sporządzona pisemnie czy ustnie. Z zasady opinia sporządzana jest na piśmie. W samym przepisie wyjaśniona jest przyczyna powołania biegłego, a mianowicie „(...) w przypadkach wymagających wiadomości specjalnych (...)”. Trudno oczekiwać, aby sąd miał wiedzę ze wszystkich dziedzin życia, dlatego też posiłkuje się fachowcami. Sąd dopuszcza dowody w postanowieniu wydanym na rozprawie. W przypadku biegłego, ustawa przewiduje możliwość jego powołania w postanowieniu wydanym na posiedzeniu niejawnym (art. 279 k.p.c.). Sąd może zarządzić doręczenie biegłemu akt sprawy, jeśli jest to konieczne do wydania przez niego opinii. W postanowieniu sąd zakreśla tezę, na jaką okoliczność biegły ma sporządzić opinię. Nadto, zarządzeniem sąd zakreśla termin, w jakim opinia ma być wykonana. Poza sporządzeniem opinii, sąd może zażądać ustnego wyjaśnienia opinii lub sporządzenia opinii uzupełniającej (art. 286 k.p.c.).

3.5. Inne dowody

Poza wskazanymi powyżej dowodami, które najczęściej są wnioskowane przez strony, sędzia, jeśli uzna to za konieczne dla wyjaśnienia sprawy, może dokonać wizji lokalnej lub oględzin. Dowód tego rodzaju wymaga, aby sporządzony został dokument dokonanych czynności [Sobczak 2010, 123].

Na gruncie prawa polskiego, innymi dowodami, zgodnie z przepisami k.p.c. są oględziny (art. 292 k.p.c.) czy badanie z grupowego badania krwi (art. 305 k.p.c.). Na podstawie art. 308 k.p.c. sąd może dopuścić dowód z filmu, telewizji, fotokopii, fotografii, planów, rysunków oraz płyt, taśm dźwiękowych i innych przyrządów utrwalających albo przenoszących obrazy lub dźwięki. Sąd przeprowadza powyższe dowody stosując odpowiednio przepisy o dowodzie z oględzin oraz o dowodzie z dokumentów.

Zarówno w postępowaniu o nieważność małżeństwa, jak i w postępowaniu o rozwód dowody stanowią ważną część postępowania. O ile, zgodnie z przepisami prawa kanonicznego, sędzia z urzędu może powołać dowody nawet niepowołane przez strony, o tyle prawo procesowe polskie pozostawia inicjatywę dowodową stronom.

Rozbieżności występują w samym powołaniu dowodów. W procesie kanonicznym sędzia wydaje dekret powołując poszczególne dowody i jest on wydawany poza udziałem stron. Na gruncie k.p.c., dowody powoływane są na rozprawie. Jedyny wyjątek to możliwość powołania biegłego na posiedzeniu niejawnym. Zróżnicowany jest także sposób słuchania stron i świadków. W prawie polskim niedopuszczalne jest, aby strona nie uczestniczyła przy przesłuchaniu świadków czy drugiej strony, chyba że czyni to na własne życzenie.

Problematyka związana z dopuszczeniem dowodu z opinii biegłych wydaje się zbliżona. W przeciwieństwie jednak do uregulowań prawa kanonicznego, na gruncie prawa polskiego opinia biegłego wydawana jest do sprawy i nie można korzystać z opinii wydanej w innej sprawie. Strony nie mogą sugerować wyboru biegłego. I ostatnie, na ogół jest to osoba przybrana do czynności biegłego (taką listę prowadzi prezes sądu okręgowego), a tylko wyjątkowo może to być osoba spoza tego grona.

ZAKOŃCZENIE

Zarówno proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa, jak i proces o rozwód wymaga przedstawienia dowodów, których celem jest wykazanie, że twierdzenia podniesione przez strony są prawdziwe. Często twierdzenia stron pozostają ze sobą w sprzeczności. Niewątpliwie na gruncie prawa kanonicznego powołane dowody służą innemu celowi, niż w prawie polskim. O ile dowody powołane w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa

prawie zawsze mogłyby powołane zostać w procesie o rozwód, o tyle niekoniecznie będzie tak w sytuacji odwrotnej.

Przedstawione różnice w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa i procesie o rozwód są próbą wskazania właśnie odrębności w pojmowaniu związku małżeńskiego oraz innego do niego podejścia. Z tym właśnie wiąże się odmiennosc obu procesów, ich prowadzenia i zakończenia.

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa

- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.2983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.
- Pontificium Consilium de Legum Textibus, Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis et interdioecesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii Dignitas connubii (25.01.2005), „Communicationes” 37 (2005), s. 11-92.
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego, Dz. U. z 2016 r., poz. 1822 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz. U. z 2017 r., poz. 682.

Orzecznictwo

- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 grudnia 1975 r., sygn. akt I CO 9/75, OSNCP 1976, nr 10, poz. 219.
- Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 26 kwietnia 1952 r., sygn. akt C 798/51, OSN 1952, nr 1, poz. 1.

Literatura

- Błaszczak, Łukasz. 2010. „Metodologiczne podstawy teorii dowodów w postępowaniu cywilnym.” W *Dowody w postępowaniu cywilnym*, red. Łukasz Błaszczak, Krystian Markiewicz, i Ewa Rudkowska-Ząbczyk, 9-26. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Demendecki, Tomasz. 2012. *Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego. Art. 244 k.p.c.* Lex.
- Ereciński, Tadeusz. 2012a. „Komentarz do art. 227.” W *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Postępowanie rozpoznawcze*, t. 1, wyd. 4, red. Tadeusz Ereciński, 1073. Warszawa: LexisNexis.

- Ereciński, Tadeusz. 2012b. „Komentarz do art. 432.” W *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Postępowanie rozpoznawcze*, t. 2, wyd. 4, red. Tadeusz Ereciński, 599. Warszawa: LexisNexis.
- Ignaczewski, Jacek. 2010. „Rozwód i separacja w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym.” W *Rozwód i separacja. Komentarz*, red. Jacek Ignaczewski, 32. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Jezioro, Julian. 2004. „Rozwód.” W *Encyklopedia prawa*, wyd. 3, red. Urszula Kalina-Prasznic, 687. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Pawluk, Tadeusz. 1971. *Kanoniczne procesy szczególne. Zarys prawa kanonicznego. Prawo procesowe*. T. 4. Zeszyt 3. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Pawluk, Tadeusz. 2009. *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*. T. 4, *Doczesne dobra Kościoła. Sankcje w Kościele. Procesy*. Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne.
- Radwański, Zbigniew. 1994. *Prawo cywilne – część ogólna*. Wyd. 2. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Rozkrut, Tomasz. 2007. „Słowo wstępne.” W *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, red. Tomasz Rozkrut, 7-8. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia.
- Sobczak, Aleksander. 2010. *Stwierdzenie nieważności małżeństwa i inne małżeńskie procesy kościelne*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Sztuchmiller, Ryszard. 2007. „Dowody.” W *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*. T. V: *Księga VII. Procesy*, red. Józef Krukowski, 172-229. Poznań: Pallottinum.

Dowody w postępowaniu o stwierdzenie nieważności małżeństwa i w postępowaniu o rozwód

Streszczenie

Celem niniejszego opracowania jest próba porównania dwóch postępowań, tj. postępowania o stwierdzenie nieważności małżeństwa (w prawie kanonicznym) oraz postępowania o rozwód (w prawie polskim), a w szczególności wskazania podobieństw i różnic powoływanych przez strony dowodów. Niewątpliwie na gruncie prawa kanonicznego powołane dowody służą innemu celowi, niż w prawie polskim. O ile dowody powołane w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa prawie zawsze mogłyby powołane zostać w procesie o rozwód, o tyle niekoniecznie będzie tak w sytuacji odwrotnej. Powyższe opracowanie ma na celu bliższe poznanie obu systemów prawnych.

Słowa kluczowe: małżeństwo; rozwód; prawo rodzinne; prawo kościelne; proces sądowy

Evidence in the Proceedings for Declaration the Invalidity of the Marriage and in Divorce Proceedings**S u m m a r y**

The main purpose of the following study is attempt to compare of two proceedings i.e. the proceedings for declaration the invalidity of the marriage (in canon law) and divorce proceedings (in Polish law), in particular to point out similarities and differences of evidence which refer by the parties in both proceedings. Undoubtedly on the basis of the canon law evidence serve different purpose than on the basis of the Polish law. While established evidence in the proceedings for declaration the invalidity of the marriage could be almost always establish in divorce proceedings, there is not necessarily be in the opposite situation. The following study is aimed at closer inspection of both legal systems.

Key words: marriage; divorce; family law; ecclesiastical law; case

Information about Author: ŻANETA BUDNIACZYŃSKA, J.C.L. – Ph.D. student, Department of Canon Law, Faculty of Canon Law at the Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw; ul. Rybaki 7/15, 61-883 Poznań, Poland; e-mail: zkasiorek@vp.pl